

Грабар Л. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: УРОКИ ВІД ПРАКТИК НІМЕЧЧИНИ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

У статті розглянуто сучасні виклики, що постають перед Україною в сфері трудової міграції в умовах повномасштабної війни. Після 2022 року спостерігається найбільше переміщення населення з часів Другої світової війни, що суттєво впливає на демографічну, економічну та соціальну сферу як приймаючих країн, так і країн-донорів. Приймаючі країни, такі як Німеччина та Швейцарія, стикаються з необхідністю адаптації своїх міграційних систем до сучасних геополітичних викликів, зокрема через значний приплив українських біженців. Зокрема, Німеччина зіткнулася з необхідністю швидкого реагування, що включало перегляд процедур надання тимчасового захисту, спрощення доступу до ринку праці та розширення програм соціальної підтримки, таких як житлові субсидії, медичне забезпечення та психологічна допомога. Швейцарія адаптувала систему квотування робочої сили, враховуючи гуманітарні аспекти війни, зберігаючи баланс із потребами національної економіки. У роботі проаналізовано підходи цих країн до інтеграції та регулювання трудових потоків, які можуть бути адаптовані в українському контексті. Так, у Німеччині детально розглянуто програми інтеграційних курсів, що включають мовну підготовку, ознайомлення з правовою системою та трудовим законодавством, сприяючи швидшій адаптації мігрантів. У Швейцарії проаналізовано механізми співпраці між федеральними та місцевими органами для розподілу мігрантів по кантонах, а також програми підтримки підприємництва для біженців. Проаналізовано нормативно-правову базу, статистичні дані та наукові джерела з використанням порівняльного методу та теоретичного узагальнення. На основі аналізу запропоновано практичні рекомендації для вдосконалення державної політики України, зокрема щодо реінтеграції громадян, вдосконалення законодавства та створення координаційного центру з питань міграції. У статті досліджено вплив війни на трудові ресурси України, зокрема виїзд кваліфікованих кадрів за кордон у пошуках безпеки. У контексті приймаючих країн проаналізовано специфіку програм професійного навчання та мовної інтеграції в Німеччині та систему квотування та тимчасового захисту в Швейцарії, що забезпечують баланс між економічними потребами та підтримкою мігрантів. Розглянуто роль діаспори в реінтеграції через мережі підтримки. Результати підкреслюють потребу в міжнародному співробітництві, зокрема з ЄС та МОМ, для розробки політики, що сприятиме реінтеграції та збереженню зв'язків із діаспорою, підтримуючи економічне відновлення. Робота пропонує комплексний підхід, адаптований до умов України, і може слугувати базою для подальших досліджень та імплементацій.

Ключові слова: міграційна політика, трудова міграція, Німеччина, Швейцарія, інтеграція, реінтеграція.

Постановка проблеми. Трудова міграція українців стала одним із ключових викликів у контексті геополітичних змін, особливо після повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке розпочалося у 2022 році. Ця війна спричинила наймасштабнішу кризу переміщення людей у світі з часів Другої світової війни, змусивши до кінця 2022 року 5,9 мільйона осіб стати внутрішньо переміщеними, а 5,7 мільйона біженців та шукачів притулку шукати захисту по всій Європі [5]. Такі масові переміщення мають значний вплив на демографічну, економічну та соціальну

сферу України, призводячи до «brain drain», демографічного спаду та втрати робочої сили. Водночас для приймаючих країн, таких як Німеччина та Швейцарія, це створює як можливості (поповнення ринку праці), так і виклики (інтеграція та соціальна напруга).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема трудової міграції та її впливу на соціально-економічний розвиток країн активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, особливо в контексті сучасних геополітичних змін. У фокусі уваги перебувають

питання регулювання міграційних потоків, інтеграції мігрантів і реінтеграції тих, хто повертається, а також вплив війни на міграційні процеси в Україні.

Серед зарубіжних досліджень варто виділити працю С. Кастлса та М. Дж. Міллера «The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World» (2014) [4], де автори аналізують глобальні міграційні процеси. Вони роблять акцент на економічних і соціальних факторах, що впливають на міграцію та підкреслюють важливість інтеграційних програм для забезпечення сталого розвитку приймаючих країн. І. Валлерстайн у своїй роботі «The Modern World-System I» (1974) [12], дає розуміння теоретичних основ міграційних процесів. Він пояснює міграцію як наслідок глобальної нерівності між центром і периферією. Це дає можливість розглядати трудову міграцію з України в ширшому контексті світових систем.

Вітчизняні дослідники також приділяють значну увагу проблемі. Е. Лібанова (2019) у статті «Labour Migration from Ukraine: Trends and Policy Responses» аналізує тенденції трудової міграції українців, звертаючи увагу на демографічні втрати та економічні вигоди від грошових переказів, але водночас вказує на необхідність посилення реінтеграційних механізмів. Дослідження Міжнародної організації з міграції «Migration in Ukraine: Facts and Figures» [5] окреслюють масштаби міграційних потоків після 2022 року, зокрема внаслідок війни, і наголошують на потребі створення ефективних програм для повернення мігрантів.

У контексті міжнародного досвіду, звіти Федерального відомства з міграції та біженців Німеччини (BAMF, 2022) [1] і Державного секретаріату з питань міграції Швейцарії (SEM, 2021–2022) [9] демонструють ефективність інтеграційних програм (Німеччина) та системи квот (Швейцарія), що може бути використано для адаптації в Україні. Проте бракує досліджень, які б комплексно аналізували можливості адаптації цих практик до українських реалій, особливо з урахуванням воєнного контексту. Таким чином, дослідження спрямоване на заповнення цієї прогалини шляхом порівняльного аналізу та формулювання рекомендацій для України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану міграційної політики України в умовах війни та розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення на основі досвіду Німеччини та Швейцарії. Дослідження зосереджується на оцінці міграційних викликів, спричи-

нених масовим переміщенням населення після російського вторгнення 2022 року. Аналіз нормативної бази України, порівняння підходів Німеччини (з акцентом на інтеграційні програми та Fachkräftezuwanderungsgesetz) і Швейцарії (система квот), а також формулювання пропозицій, таких як створення координаційного центру та оновлення законодавства, спрямовані на підвищення ефективності політики та зменшення соціальних втрат від міграції.

Для дослідження використано такі джерела: 1) нормативно-правові акти, що регулюють міграційні процеси в Україні (Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» 2015 року [2], Міграційна стратегія до 2025 року [3]), Німеччині (Fachkräftezuwanderungsgesetz 2020 року [7], Директива ЄС про тимчасовий захист [10]) та Швейцарії (законодавство про квоти); 2) статистичні дані від Міжнародної організації з міграції (МОМ, 2022 [5]), Національного банку України (НБУ[6]), Федерального відомства з міграції та біженців Німеччини (BAMF, 2022 [1]) і Державного секретаріату з питань міграції Швейцарії (SEM, 2021–2022 [9]); 3) наукові праці, зокрема С. Кастлса, М. Дж. Міллера, І. Валлерстайна та Е. Лібанової, які стосуються як теорії міграції так і сучасних тенденцій [4; 12].

У дослідженні застосовано комплекс методів: 1) теоретичне узагальнення та групування – для аналізу теоретичних підходів до міграційної політики (неокласична теорія, теорія світових систем) та визначення її принципів; 2) порівняльний аналіз – для оцінки підходів до інтеграції та регулювання міграційних потоків у Німеччині та Швейцарії, а також їхньої застосовності до України; 3) аналіз документів – для вивчення нормативної бази та статистичних звітів; 4) синтез – для формулювання рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики України.

Виклад основного матеріалу. Міграційна політика розглядається як сукупність державних заходів, спрямованих на регулювання міграційних та інтеграційних процесів. Вона відіграє роль посередника між економічними потребами країни, зокрема такими як поповнення робочої сили і соціальними викликами, серед яких захист прав мігрантів, запобігання соціальній напрузі. У сучасному контексті, для країн, які стикаються з масовою трудовою міграцією, міграційна політика стає інструментом балансування між вигодою від грошових переказів та зменшенням соціальної напруги і втратами робочої сили, «brain drain» та через демографічний спад.

Неокласична теорія міграції пояснює переміщення населення через фактори «push» (відштовхування) і «pull» (притягнення). Фактори «push» включають низький рівень заробітної плати, безробіття та політичну нестабільність у країні походження (наприклад, війна в Україні з 2022 року), тоді як фактори «pull» охоплюють вищі доходи, стабільність і доступ до ринку праці в країнах призначення (Німеччина, Швейцарія). Ця теорія підкреслює індивідуальні економічні мотиви міграції, але ігнорує структурні аспекти. Теорія світових систем Іммануїла Валлерстайна розширює цей підхід, розглядаючи міграцію як результат глобальної нерівності між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються [12]. Згідно з цією теорією, трудова міграція з України до ЄС є частиною історичного процесу, де периферійні країни постачають робочу силу для підтримки економічного домінування центру, що впливає на формування міграційної політики як механізму адаптації до глобальних структур.

Одним із принципів формування ефективної міграційної політики є економічні вигоди, які отримує країна-донор через стимулювати економіки шляхом здійснення грошових переказів. Натомість приймаюча країна отримує вигоду для економіки через поповнення робочої сили. Важливим принципом є соціальний захист для забезпечення доступу мігрантів до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг, з метою уникнення їхньої маргіналізації. З точки зору національної безпеки є важливим принцип контролю потоків мігрантів, щоб запобігти нелегальній міграції та соціальним конфліктам. Ці принципи вимагають інтегрального підходу, де Україна, наприклад, могла б навчитися у Німеччини (інтеграція кваліфікованих працівників) та Швейцарії (управління квотами), адаптуючи їх до власних умов.

Економічний вплив міграції демонструють грошові перекази, які у 2021 році, за даними Національного банку України склали близько 15 мільярдів доларів США [6], що становить значну частину валютних надходжень країни. Ці дані підкреслюють як економічну вигоду, так і демографічний тиск, спричинений відпливом робочої сили, особливо молодих і кваліфікованих фахівців.

Регулювання міграційної політики в Україні здійснюється шляхом нормативних актів, серед яких ключовими є Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» [2] та Міграційну стратегію України до 2025 року [3]. Закон визначає правові засади трудової міграції, зокрема права та обов'язки мігрантів, а також механізми їхнього

захисту за кордоном. Міграційна стратегія окреслює довгострокові цілі, такі як запобігання нелегальній міграції, сприяння реінтеграції трудових мігрантів та гармонізація української політики з нормами Європейського Союзу. Однак ці документи мають декларативний характер, а їхня практична реалізація стикається з низкою перешкод, зокрема через недостатнє фінансування та слабку інституційну підтримку.

Сучасна міграційна політика України стикається з різними проблемами, серед яких є брак реінтеграційних програм. Відсутність достатньої фінансової підтримки та доступу до ринку праці. Ще однією із проблем є слабка координація між органами влади, такими як Міністерство соціальної політики, Державної міграційна служба та місцевої влада, що гальмує розробку і впровадження єдиної стратегії повернення мігрантів. Ці проблеми посилюються в умовах воєнного стану, коли потоки мігрантів стають менш контрольованими, а ресурси для їхньої підтримки скорочуються.

Німеччина, це країна із провідною економікою Європейського Союзу, яка активно адаптує свою міграційну політику до потреб ринку праці, що відображається в ухваленні *Fachkräftezuwanderungsgesetz* (Закону про імміграцію кваліфікованих працівників) у 2020 році [7]. Відповідно до цього закону доступ до ринку праці для кваліфікованих спеціалістів із країн поза межами ЄС спрощується, зокрема з України, шляхом зниження бюрократичних бар'єрів і визнання іноземних кваліфікацій. Одним із ключових елементів політики є програми інтеграції, які включають обов'язкове мовне навчання, що сприяє адаптації мігрантів до соціального та професійного середовища. Крім того, мігранти отримують доступ до соціального забезпечення, включаючи медичне страхування та пенсійні програми, що зменшує ризик їхньої маргіналізації. За даними Федерального відомства з міграції та біженців (BAMF), у 2022 році близько 60% трудових мігрантів із третіх країн пройшли інтеграційні курси, що свідчить про ефективність цього підходу в забезпеченні їхньої довготривалої працевлаштованості [1]. Німеччина активувала Директиву Європейського Союзу про тимчасовий захист (Рада ЄС 2001/55/ЄС) у березні 2022 року у відповідь на російське вторгнення в Україну, надаючи українським біженцям право на проживання, доступ до ринку праці, соціального забезпечення та медичних послуг на термін до трьох років із можливістю продовження [10].

Швейцарія, яка не є членом ЄС застосовує більш жорсткий контроль над трудовою міграцією. Це здійснюється шляхом запровадження квот для громадян країн, що не входять до Європейської економічної зони, таким чином регулюючи кількість дозволів на роботу для неєвропейських мігрантів, в залежності від потреб ринку праці. Акцент робиться на мовній і культурній адаптації: мігранти зобов'язані пройти мовні курси (наприклад, німецьку, французьку чи італійську залежно від регіону) та програми культурної орієнтації, що тривають від 6 до 12 місяців. Швейцарія, не будучи членом ЄС, у відповідь на російське вторгнення в Україну, запровадила власну схему захисту під назвою «S-статус» у березні 2022 року, який забезпечує українським біженцям тимчасовий захист, доступ до роботи та базові соціальні послуги, але з більш жорстким контролем і можливістю перегляду залежно від безпекової ситуації [8]. У 2024 році Швейцарія змінила правила надання тимчасового захисту, обмеживши доступ до S-статусу для деяких категорій мігрантів, що може вплинути на українців, які не відповідають новим критеріям, а також призвести до втрати статусу для тих, хто вже його отримав, якщо їхня ситуація зміниться [13].

Трудова міграція, включаючи приплив українців, має двоякий вплив на Швейцарію. З одного боку, мігранти заповнюють дефіцит робочої сили в ключових секторах, сприяють економічному зростанню та омолоджують ринок праці. З іншого – створюють навантаження на соціальні системи, особливо на початкових етапах інтеграції, та викликають соціальну напругу через побоювання щодо конкуренції за ресурси. Для українців спрощення доступу до ринку праці у 2024 році є позитивним кроком, але мовні бар'єри та низький рівень самозайнятості залишаються викликами.

Порівняльний аналіз підходів Німеччини та Швейцарії виявляє їхні відмінні стратегії. Німеччина орієнтується на залучення кваліфікованих працівників, що дозволяє швидко заповнити дефіцит кадрів у таких секторах, як медицина та ІТ. На відміну від Німеччини Швейцарія робить акцент на контролі потоків через квоти, що забезпечує стабільність ринку праці та мінімізує соціальні напруження. Обидва підходи демонструють високу ефективність у сфері інтеграції: у Німеччині інтеграційні програми підвищують рівень працевлаштування до 70% протягом першого року, тоді як у Швейцарії мовна адаптація сприяє зниженню рівня безробіття серед мігрантів до 5% (за даними SEM, 2022) [9]. Для України ці моделі

можуть бути корисними: німецький підхід підходить для залучення кваліфікованих кадрів назад, а швейцарський – для регулювання масових потоків у воєнний період.

Німецький досвід, зокрема реалізація *Fachkräftezuwanderungsgesetz* [7], демонструє ефективність програм інтеграції та перекваліфікації для трудових мігрантів. Україні варто розробити аналогічні програми для громадян, які повертаються з-за кордону, з акцентом на перекваліфікацію та реінтеграцію. Наприклад, створення державних грантів або субсидій для відкриття малого бізнесу може стимулювати повернення кваліфікованих фахівців, які здобули досвід за кордоном. Запозичення досвіду Німеччини в частині соціального захисту може сприяти ефективній політиці повернення мігрантів.

Швейцарія ефективно використовує двосторонні угоди для регулювання міграційних потоків і захисту прав своїх громадян за кордоном. Україні слід розширити співпрацю з країнами ЄС, зокрема Німеччиною та Швейцарією, через укладання нових угод та запозичення міжнародного досвіду. Крім того, варто посилити роль консульських служб у країнах перебування, щоб забезпечити юридичну підтримку українським громадянам, особливо в умовах війни, коли багато мігрантів змушені працювати на нестабільних умовах.

Окрім того для покращення міграційної політики Україні необхідно створити єдиний координаційний центр із питань міграції, який об'єднає зусилля профільних міністерств та органів місцевої влади. Такий центр міг би відповідати за моніторинг міграційних потоків, розробку програм реінтеграції та співпрацю з міжнародними організаціями.

Крім того, потребує оновлення нормативна база: Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (2015) [2] варто доповнити положеннями про підтримку реінтеграції та захист прав мігрантів, враховуючи сучасні виклики, такі як масовий відтік населення через війну. Оновлення законодавства та державна політика у сфері міграції також має включати механізми залучення діаспори, яка в свою чергу може виступати як джерело фінансових, інтелектуальних, соціальних і культурних ресурсів. Системне залучення фахівців українського походження, які мають досвід життя і праці в європейських країнах, може стати важливим чинником посилення людського капіталу, трансферу знань і європейських управлінських практик.

Висновки. Дослідження показало, що сучасна міграційна політика України потребує комплекс-

сного підходу, який би враховував як економічні вигоди від трудової міграції, так і соціальні виклики. Аналіз досвіду Німеччини та Швейцарії підкреслює важливість програм реінтеграції, двосторонніх угод і координації між органами влади. Запропоновані рекомендації, зокрема створення координаційного центру та адаптація німецьких і швейцарських практик, сприятимуть зменшенню соціальних втрат від міграції,

таких як демографічний спад і «brain drain», одночасно посилюючи захист прав мігрантів. Подальші дослідження мають зосередитися на аналізі впливу війни на міграційні процеси, зокрема на зміну структури мігрантів, а також на зростаючу потребу в нових, гнучких механізмах соціальної та правової підтримки як для тих, хто залишився за кордоном, так і для тих, хто планує повернення.

Список літератури:

1. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Berichte des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge. URL: <https://www.bamf.de> (дата звернення: 14.03.2025).
2. Верховна Рада України. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Верховна Рада України. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2015 № 1000-р «Про затвердження Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-2015-p> (дата звернення: 15.03.2025).
4. Castles S., Miller M. The age of migration: international population movements in the modern world. New York: The Guilford Press, 2014. 384 p.
5. International Organization for Migration (IOM). Migration in Ukraine: facts and figures, 2022. URL: <https://www.iom.int/countries/ukraine> (дата звернення: 14.03.2025).
6. Національний банк України. Статистичні дані про грошові перекази. URL: <https://bank.gov.ua/statistic> (дата звернення: 16.03.2025).
7. Bundesministerium des Innern und für Heimat. Fachkräfteeinwanderungsgesetz, 2020. URL: <https://www.bmi.bund.de> (дата звернення: 15.03.2025).
8. Schweizerische Bundesverwaltung. Medienmitteilung über die Verlängerung des Schutzstatus S bis 2026 vom 03.09.2024. URL: <https://surl.li/muecbt> (дата звернення: 14.03.2025).
9. Staatssekretariat für Migration der Schweiz (SEM). Berichte über Kontingente und Integrationsmaßnahmen für Migranten, 2021–2022. URL: <https://www.sem.admin.ch> (дата звернення: 14.03.2025).
10. European Commission. Council directive 2001/55/EC on temporary protection. URL: <https://home-affairs.ec.europa.eu> (дата звернення: 15.03.2025).
11. European Commission. Operational guidelines for the implementation of the Temporary Protection Directive dated 21.03.2022. URL: <https://home-affairs.ec.europa.eu> (дата звернення: 15.03.2025).
12. Wallerstein I. The modern world-system I: capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century. New York: Academic Press, 1974. 410 p.
13. Visit Ukraine. Switzerland changes the rules for granting temporary protection: not everyone will be able to obtain S-status and some will lose it, 2024. URL: <https://surl.li/lpdtiv> (дата звернення: 15.03.2025).

Hrabar L. Yu. MIGRATION CHALLENGES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF WAR: LESSONS FROM THE PRACTICES OF GERMANY AND SWITZERLAND

The article examines contemporary challenges facing Ukraine in the field of labor migration amid the ongoing full-scale war. Since 2022, the largest population displacement since World War II has been observed, significantly impacting the demographic, economic, and social spheres of both host countries and donor countries. At the same time, host countries such as Germany and Switzerland are confronted with the need to adapt their migration systems to modern geopolitical challenges, particularly due to the significant influx of Ukrainian refugees. The study explores the approaches of these countries to the integration and regulation of labor flows, which can be adapted to the Ukrainian context. Specifically, Germany has faced the necessity of rapid response, including revising procedures for granting temporary protection, simplifying access to the labor market, and expanding social support programs such as housing subsidies, medical care, and psychological assistance. Switzerland, in turn, has adapted its labor quota system to account for the humanitarian aspects of the war while maintaining a balance with the needs of the national economy. The article analyzes the approaches of these countries to integration and regulation of labor flows, which can be adapted to the Ukrainian context. For instance, Germany's integration programs, which include language training, legal system orientation, and labor law education, are examined in detail, facilitating faster migrant adaptation. In Switzerland, mechanisms for cooperation between federal and local authorities to distribute migrants across cantons, as well as entrepreneurship support programs for refugees seeking to start their

own businesses, have been analyzed. The study draws on the normative-legal framework, statistical data, and scientific sources, employing comparative methods and theoretical generalization. Based on the analysis, practical recommendations are proposed to improve Ukraine's state policy on labor migration, including the reintegration of citizens, legislative enhancements, and the establishment of a coordination center for migration issues. The primary focus is on studying the practices of Germany (particularly integration programs and specialist recruitment) and Switzerland (quota systems, protection status, and reintegration measures), which hold potential value for Ukraine. The research findings can be utilized to develop a comprehensive migration policy framework during the country's reconstruction. The article analyzes the impact of the war on Ukraine's labor resources, particularly the outflow of qualified personnel seeking safety and stable working conditions abroad. In the context of host countries, it examines the specifics of professional training and language integration programs in Germany, which enable faster adaptation to the labor market, and Switzerland's quota system and temporary protection mechanisms, which balance local economic needs with migrant support. The role of the diaspora in the reintegration process, particularly through the creation of support networks, is also explored. The results underscore the need for international cooperation, including with the EU and the International Organization for Migration (IOM), to develop effective policies that promote both reintegration and the maintenance of ties with the Ukrainian diaspora, laying the foundation for economic recovery post-war. Thus, the study offers a comprehensive approach to addressing migration challenges, tailored to Ukraine's unique circumstances, and can serve as a basis for further scientific research and practical implementations at the state level.

Key words: migration policy, labor migration, Germany, Switzerland, integration, reintegration.